

УДК 336

Воробйова О.І.,
д.е.н., професор, ТНУ імені В.І. Вернадського

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

У статті розглянуті теоретичні аспекти фінансових відносин соціального партнерства в Україні. Розкрито основні положення фінансових відносин соціального партнерства в країні. Розглянуто особливості формування оплати праці та доведена необхідність підвищення соціального забезпечення робітників з боку держави та роботодавців.

Ключові слова: фінансові відносини, соціальне партнерство

ВСТУП

В умовах ринкової економіки все більшої актуальності набувають фінансові аспекти соціального розвитку і взаємодії між різними соціальними групами та структурами суспільства. У світі все гостріше відчувається необхідність розв'язання соціальних протиріч між державою і підприємницькими структурами, між підприємницькими структурами і найманим персоналом. Як правило, ці протиріччя пов'язані з фінансовими відносинами, які обумовлені формуванням і розподілом доходів, прибутків, сплатою податків та відрахуваннями на соціальне страхування.

У світі проблеми між державою — підприємницькими структурами — найманим персоналом вирішуються на засадах соціального партнерства. Соціальне партнерство відбиває історично обумовлений компроміс інтересів головних суб'єктів сучасних економічних процесів і реалізує суспільну необхідність соціального миру як одну із основних умов політичної стабільності і економічного прогресу.

Питаннями соціального захисту та соціального партнерства займалися багато зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема В.А. Скуратівський, М.О. Солдатенко, Н.П. Борецька, М.Ф. Головатий, М.Б. Панасик, Т.В. Симигіна, О.М. Палій, Д.П. Богиня, І.Ф. Гнібиденко, О.А. Грішнова, Н.В. Дудіна, С.П. Калініна, Т.М. Кір'ян, А.М. Колот, Ю.М. Краснов, І.Д. Крижко, М.Б. Махсма, В.М. Лукашевич тощо.

Як відмічає Махсма М.Б.: «Соціальне партнерство — сукупність соціально-економічних відносин між представниками працівників, роботодавців і держави, спрямоване на співробітництво, пошук компромісів, підготовку пропозицій щодо прийняття ними узгоджених рішень із питань соціально-трудових відносин, що виражає принцип соціальної політики держави [1, с. 175]». Лукашевич В.М. вважає, що «соціальне партнерство — це система правових норм і організаційних форм та методів погодження інтересів партнерів різних соціальних груп та структур для забезпечення їх конструктивної взаємодії [2, с. 209].

Основними сторонами соціального партнерства практично у всіх країнах світу є: держава, наймані працівники в особі профспілок, роботодавці чи власники. В результаті взаємодії цих трьох сторін реалізується соціальна політика держави для забезпечення соціальної злагоди за допомогою соціального діалогу між зазначеними суб'єктами. При цьому в процесі соціального діалогу найважливішою складовою є формування і реалізація фінансових відносин соціального партнерства, як базової складової соціальної політики держави.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Фінансові відносини в умовах сучасної соціально-економічної системи держави займають провідне місце. Це пов'язано з тим, що фінанси виступають однією з найважливіших економічних категорій, дія якою пронизує всі інші суспільні відносини сучасного життя.

Отже, метою статті є розкриття основних положень фінансових відносин соціального партнерства в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фінансові відносини виникають при взаємодії різних економічних суб'єктів в процесі формування, руху та використання фінансових ресурсів. Фінансові відносини пов'язані з існуванням грошей, розподілом і перерозподілом ВВП країни, формуванням, рухом і використанням фінансових ресурсів, формуванням і використанням доходів різних економічних суб'єктів, сплатою податків до державного і місцевих бюджетів тощо. Фінансові відносини — це відносини, що

виникають між різними економічними суб'єктами, зокрема державою, суб'єктами господарювання, домогосподарствами, іноземними державами та міжнародними фінансовими організаціями з приводу розподілу, формування, руху та використання фінансових (грошових) ресурсів.

Сучасна економіка базується на системі відносин між трьома головними суб'єктами: державою, підприємцями (роботодавцями), найманими працівниками. При цьому в сучасній економіці найважливішими складовими відносин є фінансові та соціальні відносини.

Соціальні відносини встановлюються та реалізуються на різних рівнях, так як і фінансові відносини. З державою у соціальні та фінансові відносини вступають окремі галузі економіки, регіони, підприємства, наймані працівники. Існують соціальні і фінансові відносини між роботодавцями і найманими працівниками.

Таким чином, незалежно від рівня та змісту фінансових і соціальних відносин вони виявляються як інтереси суб'єктів цих відносин.

Соціальні відносини перш за все реалізуються як відносини між роботодавцем і найманим працівником. Ці відносини можуть формуватися за різними схемами, що обумовлено розвитком країни, станом національного законодавства, активністю населення, розвинутою структурою захисту найманих працівників, активністю профспілок, державною політикою щодо соціального захисту населення, дієвим механізмом впливу на роботодавців, ефективною судовою системою тощо. Відносини між роботодавцем і найманим працівником завжди знаходяться у полі зору держави. Держава зацікавлена в тому, щоб між роботодавцями і найманими працівниками не існувало антагоністичних конфліктів, які можуть спровокувати соціальний вибух в країні. Крім того, сама держава практично у всіх країнах світу виступає як один з великих роботодавців, а тому вирішення соціальних конфліктів між найманим працівником і роботодавцем є безпосереднім завданням держави.

Соціальне партнерство, яке пропонує і реалізує держава, у вигляді соціального договору між представником найманих працівників — профспілками — роботодавцями і державою, дає змогу сформувати в країні відносно стабільні соціальні відносини, що дозволяє забезпечити відносний мир і стабільність соціально-економічної системи.

Соціальні угоди між профспілками (представниками найманих робітників) — роботодавцями — державою базуються на відповідних базових складових. До таких складових можливо віднести:

- 1) наявність правових засад соціального партнерства. Базові правові засади соціального партнерства в Україні реалізовані в Конституції України; Бюджетному кодексі України, Трудовому кодексі України, Цивільному кодексі України, Господарському кодексі України та Законі України «Про держані соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»;
- 2) діючу систему профспілкової підтримки найманих працівників;
- 3) укладання колективних трудових договорів з роботодавцями;
- 4) підписання трудового договору, трудового контракту або іншої угоди з роботодавцем;
- 5) діючу систему судового захисту інтересів найманих працівників у стосунках з роботодавцями;
- 6) наявність методів, способів, інструментів і системи фінансового забезпечення реалізації соціального партнерства в Україні.

Фінансові відносини соціального партнерства в Україні — це відносини, які виникають між всіма учасниками соціального партнерства внаслідок формування, руху і використання фінансових (грошових) ресурсів з метою забезпечення інтересів всіх учасників соціальної угоди про партнерство.

Фінансові відносини соціального партнерства слід розглядати як складний багатоаспектний процес, який відбиває відносини між головними суб'єктами, а саме: державою — роботодавцем — найманим працівником (рис. 1).

В Україні існує значна соціальна диференціація населення і великий розрив між рівнями доходів за різними регіонами. Це вимагає концентрації бюджетних ресурсів для вирішення першочергових проблем (захист найменш забезпечених верст населення) і проведення політики, яка б стимулювала трудову активність населення.

В Україні характерними рисами системи соціально-економічного розвитку стали:

- низький рівень мінімальної заробітної плати, що стримує зростання заробітної плати в більшості підприємницьких структур;
- низька заробітна плата в бюджетній сфері;
- значна частка заробітної плати, що сплачується у «конвертах»;

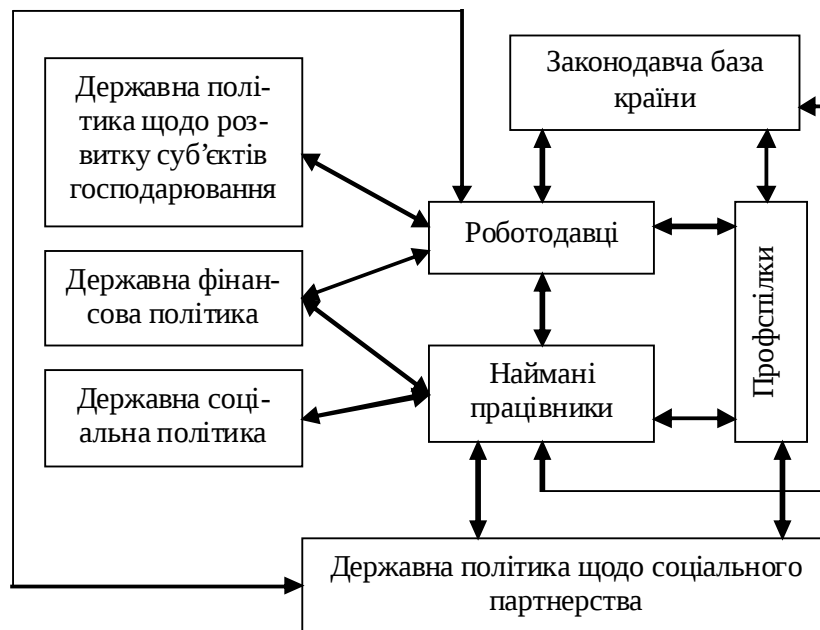

Рис. 1. Схема фінансових відносин соціального партнерства (Складено автором)

- невідповідність розміру заробітної плати важливості праці для суспільства, витратам фізичних, духовних та розумових сил;
- низька частка тарифу в загальній сумі заробітної плати, водночас велика частка різних доплат;
- відсутність єдиної в країні системи виміру праці та заробітної плати, що призводить до значного перекосу в оплаті праці для однотипних видів робіт.

Водночас фінансові відносини в країні повинні сприяти тому, щоб кожний працюючий мав достатній рівень доходів, який б відповідав рівню його кваліфікації, професійним здібностям, фактичним трудовим витратам фізичної, розумової та духовної сили.

Фінансові відносини соціального партнерства повинні обов'язково позитивно впливати на стан домогосподарств, в яких основними членами є наймані працівники. При цьому ефективність фінансових відносин соціального партнерства перш за все обумовлена стабільним зростанням заробітної плати і соціальної допомоги з боку держави (табл. 1).

З наведених даних можливо побачити, що за період 2001, 2004-2010 рр. заробітна плата найманих працівників постійно зростала. Якщо в 2001 році середня заробітна плата на одне домогосподарство становила 212,5 грн., то у 2010 році цей показник досяг рівня 1661,7 грн., тобто зростання становило 1449,2 грн. або на 782%. Водночас частка заробітної плати у загальній сумі грошових доходів домогосподарств не перевищувала у найкращій рік (2007 р.) — 56,9% загальної суми грошових доходів домашнього господарства.

Необхідно відмітити, що за період, що досліджується, поступово зростала частка доходів, які формуються за рахунок пенсій, стипендій соціальної допомоги (2009 рік — 29,4%).

Отже, фінансові відносини соціального партнерства в Україні поки-що не забезпечують суттєвого зростання доходів від заробітної плати.

Місячна заробітна плата членів домашнього господарства може істотно відрізнятись залежно від того, до якого виду економічної діяльності відноситься підприємство, організація чи установа, де вони працюють (табл. 2).

Аналіз рівня середньомісячної заробітної плати в Україні за 2000 і 2010 роки дозволяє зробити такі висновки:

- 1) середньомісячна заробітна плата в цілому по Україні відрізняється від її величини за видами економічної діяльності як в більшу, так і меншу сторону;
- 2) розрив у величині середньомісячної заробітної плати між низькооплачуваними та високооплачуваними галузями зменшується: якщо у 2000 році розрив між заробітною платою у фінансовій діяльності і сільським господарством перевищував в 5 разів, то в 2009 році — лише в 3,3 рази.

Таблиця 1. Обсяг, склад і джерела грошових доходів в середньому на одне домашнє господарство України *

Показники	2001	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Оплата праці, грн	212,5	412,1	608,8	780	1018,1	1429	1444,3	1661,7
Абсолютне відхилення до попереднього року, грн.	55,6	93,9	290,6	171,2	238,1	410,9	15,3	223,4
Частка в загальній сумі доходів, %	53,8	53,1	53,3	55,2	56,9	56,2	54,1	53,2
Доходи від підприємницької діяльності і самозайнятості, грн	16,1	40,1	64,7	74,1	104,6	153,3	153,8	215,1
Абсолютне відхилення до попереднього року, грн.	6	16,1	24,6	9,4	30,5	48,7	0,5	61,3
Частка в загальній сумі доходів, %	4,1	5,2	5,7	5,2	5,8	6,0	5,8	6,9
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції, грн.	28,6	43,8	60,8	50,2	72,4	95,5	87,4	117,9
Абсолютне відхилення до попереднього року, грн.	6,2	5,5	17	-10,6	22,2	23,1	-8,1	30,5
Частка в загальній сумі доходів, %	7,2	5,6	5,3	3,6	4,0	3,8	3,3	3,8
Пенсії, стипендії, соціальна допомога, грн.	93,7	202,4	317,1	381,9	462,8	668,2	783,9	898,5
Абсолютне відхилення до попереднього року, грн.	26,5	72	114,7	64,8	80,9	205,4	115,7	114,6
Частка в загальній сумі доходів, %	23,7	26,1	27,8	27,1	25,8	26,2	29,4	28,7
Грошова допомога від родичів і ін. осіб, грн.	43,7	77,5	91,2	114,4	142,9	196,7	199	232,2
Абсолютне відхилення до попереднього року, грн.	12,4	13,7	13,7	23,2	28,5	53,8	2,3	33,2
Частка в загальній сумі доходів, %	11,1	10,0	8,0	8,1	8,0	7,7	7,5	7,4
Всього доходів:	394,8	775,9	1141,7	1411,8	1790,8	2542,8	2668,5	3125,7
Частка, %	100	100	100	100	100	100	100	100

* Складено на основі даних Державної служби статистики України

Таблиця 2. Середньомісячна заробітна плата найманого працівника України, ранжирувана за видами економічної діяльності в 2000, 2010 роках *

Вид діяльності	Роки		Абсолютне відхилення
	2000	2010	
Всього, грн. У т.ч.:	230	2239	2009
Фінансова діяльність	560	4601	4041
Діяльність транспорту і зв'язку	336	2726	2390
Державне управління	335	2747	2411
Операції з нерухомим майном	278	2436	2158
Освіта	156	1889	1733
Рибальство	147	1191	1044
Сільське господарство	111	1430	1319

* Розраховано на основі даних Державної служби статистики України

Середньомісячна заробітна плата відрізняється не лише за видами економічної діяльності, а й за регіонами (табл. 3).

Таблиця 3. Середньомісячна заробітна плата найманого працівника за регіонами України *

Region	Роки			
	2000		2010	
	грн.	%	грн.	%
Україна	230	100	2239	100
АР Крим	225	97,8	1991	88,9
Вінницька	159	69,1	1782	79,6
Волинська	150	65,2	1692	75,6
Дніпропетровська	273	118,6	2369	105,8
Донецька	292	126,9	2549	113,8
Житомирська	164	71,3	1785	79,7
Закарпатська	172	74,7	1846	82,4
Запорізька	289	125,7	2187	97,7
Івано-Франківська	188	81,7	1927	86
Київська	241	104,7	2295	102,5
Кіровоградська	170	73,9	1815	81,1
Луганська	232	101	2271	101,4
Львівська	196	85,2	1941	86,7
Миколаївська	227	98,7	2122	94,8
Одеська	236	103	2046	91,4
Полтавська	220	95,7	2102	93,8
Рівненська	173	75,2	1960	87,5
Сумська	194	84,3	1866	83,3
Тернопільська	135	58,7	1659	74
Харківська	230	100	2060	92
Херсонська	173	75,2	1733	77,4
Хмельницька	156	67,8	1786	79,7
Черкаська	175	76	1835	81,9
Чернівецька	157	68,2	1772	79,1
Чернігівська	177	76,9	1711	76,4
м. Київ	405	176	3431	153,2
м. Севастополь	251	109	2167	96,8

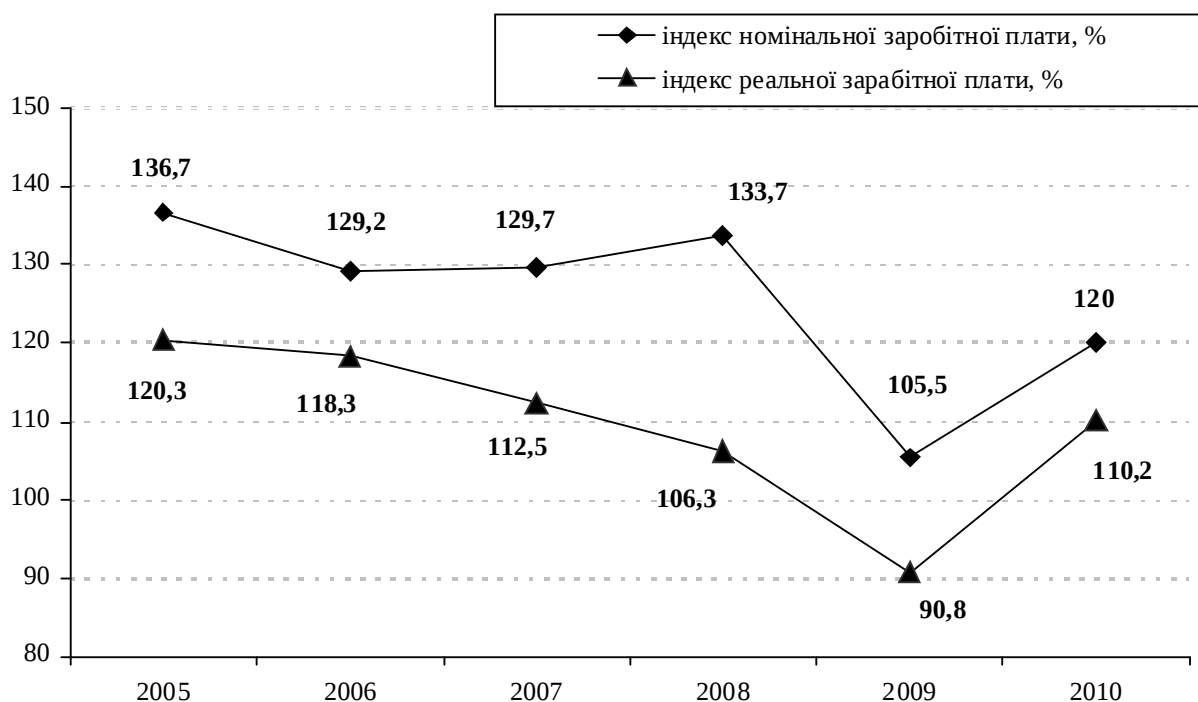
* Розраховано на основі даних Державної служби статистики України

Високого рівня середньомісячної заробітної плати досягнуто в таких великих промислових регіонах, як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька обл. та в м. Києві, де середньомісячна заробітна плата перевищує середню по Україні на 39%. Найменший рівень заробітної плати в Тернопільській, Волинській, Чернігівській областях, де середньомісячна заробітна плата нижча, ніж середня по Україні в середньому на 25%.

Велика частина населення України вважає своє матеріальне забезпечення за рахунок заробітної плати нижчим, особливо ті, хто зайнятий в галузях, що знаходяться на повному або частковому бюджетному фінансуванні.

Про це свідчать індекси номінальної та реальної заробітної плати (рис. 2).

Ринкові перетворення в Україні вимагають значних обсягів фінансових ресурсів для забезпечення реалізації соціального партнерства. Це пов'язано з тим, що в процесі формування фінансових відносин соціального партнерства держава бере на себе значну частку фінансових витрат, щоб компенсувати втрати роботодавців при зміні обсягів сплати доходів найманим працівникам, забезпечення соціальних гарантій, соціальні виплати постраждалим внаслідок аварій чи захворювань на виробництві. Звідси виникає потреба в більш глибокому розвитку фінансових відно-

Рис. 2. Динаміка індексів реальної і номінальної заробітної плати найманих працівників в Україні у 2005-2010 рр. (Складено на основі даних Державної служби статистики України)

син соціального партнерства як на макроекономічному рівні, так і на мезо- і мікрорівні, тобто рівні окремих регіонів, галузей економіки, економічних суб'єктів.

З урахуванням того, що в умовах глобалізації економіки кількість суперечливих чинників зовнішнього середовища, що впливають на фінансові відносини економічних суб'єктів, збільшується, слід враховувати деякі особливості.

По-перше, в сучасних умовах набуває важливого значення забезпечення оптимальної взаємодії усіх суб'єктів соціального партнерства, зокрема роботодавців — найманих працівників — держави.

По-друге, роботодавці повинні суттєво збільшити витрати на заробітну плату і соціальне забезпечення своїх працівників, щоб мати право на більш значний результат від праці робітників.

По-третє, наймані робітники повинні більш наполегливо працювати, підвищувати ефективність своєї праці.

По-четверте, держава повинна забезпечити відповідне законодавство, створювати сприятливі умови для роботодавців, контролювати виконання останніми законів і нормативних актів щодо соціального забезпечення і захисту найманих працівників.

По-п'яте, активізувати зусилля держави і роботодавців, а також профспілок щоб забезпечити підвищення рівня соціального захисту в Україні, який би відповідав середнім показникам країн Європейського Союзу.

Фінансові відносини соціального партнерства в Україні повинні розвиватися за наступними напрямками:

- 1) вдосконалення вітчизняного законодавства щодо соціального захисту найманого працівника;
- 2) забезпечення державою високих соціальних стандартів, у т.ч. заробітної плати, щоб поступово виходити на рівень провідних європейських країн;
- 3) розробити та реалізувати більш ефективну систему оплати праці в державних і недержавних підприємствах, організаціях і установах, щоб забезпечити суттєве підвищення рівня добробуту населення України;
- 4) забезпечити оплату праці та соціальний захист найманого працівника у відповідності з рівнем його знань, умінь, кваліфікації, професійної майстерності щоб як скоріше досягти середніх показників країні ЄС;
- 5) підвищити роль і значення науки й освіти у формуванні загальних засад соціального партнерства в Україні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведені дослідження дозволили встановити, що фінансові відносини соціального партнерства в Україні ще не відповідають світовим вимогам. Витрати роботодавців на оплату праці найманих працівників значно нижчі, аніж того потребують сучасні світові тенденції. Заробітна плата хоча в абсолютному вимірі і зростає, але це практично не впливає на реальні фінансові можливості домогосподарств. Для вирішення завдань щодо розвитку фінансових відносин соціального партнерства необхідно посилити вплив держави на роботодавців, забезпечити виконання останніми законів і нормативних актів країни щодо соціального забезпечення своїх робітників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Махсма М.Б. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч. посібник / М.Б. Махсма. — К.: Атака, 2005. — 304 с.
2. Лукашевич В.М. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч. посібник / В.М. Лукашевич. — Львів: «Новий Світ-2000», 2004. — 248 с.
3. Жуков В. Соціальне партнерство в Україні / В. Жуков, В. Скуратівський. — К.: Українська академія державного управління при Президентові України, 2000. — 200 с.
4. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 5.10.2000 р. №2017-III із змінами. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 5 грудня 2012 року